

Srebrenka Viden
Filozofski fakultet
Nikšić

ŽENE I DRUŠTVO – Teorijska pitanja društvene pozicije žena –

WOMEN AND SOCIETY
– Theoretical questions of women's social position –

ABSTRACT Only since the 1960s of the 20th century, when the feminist movement and already „crystal clear“ feminist attitudes and opinions of various women representatives from fields of sociology, anthropology, psychology and other scientific disciplines appeared, women themselves have started writing and talking about women related issues, thus becoming more directly active and involved in this field of their activism. Until that time, a conventional and non-critical approach was being applied in all segments of extensive theoretical elaborations in which women were only sporadically mentioned, although even then, like nowadays, women's role in the society was being recognisable. An opinion about the family as the foundation of the overall social stability, the social framework which was tailored and committed to women was dominant in those ephemeron-like standings taken about the role and social position of women. Everything that is a part of the „external sphere“ should remain non-cognitive for women and not possible to be caught by them, as otherwise, the family stability would be considerably destabilised. Nevertheless, it was clear then, as it is nowadays, that the actual tokens of recognition are those located in wider social milieu – money, power, influence, freedom, possibilities for promotion etc. – i. e. in the public sphere, not in the private/family sphere. Many theory-makers, as advocating for so-called „bio-grammar“ or impact of biological factors, were justifying such division of social roles between men and women.

Considering „sex“ as a category which is not only determined in biological terms in its basis but also being defined in its entirety by biologic inequalities/differences was pre-dominant one for a quite a long time within the history of a conservative approaches to social roles and division of labour in general.

Followers of such interpretation of „sexes“ were of the opinion that the division of labour according to the concept of the bio-grammar of sexes was also natural. As compliant to these opinions, each attempt of disrupting „bio-grammar“ by a change of the social status of women and men would mean an action „against nature“.

Nowadays, numerous questions and issues related to gender relations are integral and important parts of composition of all social relations in modern societies. In other words, it becomes clear that division of labour as the most efficient way of organising and stabilising a society has to follow the ontology of gender. Therefore, by following and complying with the ontological approach to considering gender and gender relations, it can be expected to have a progressive and human linkage of spheres of work different by their nature, with elimination of all those conditions for possible turning of natural diversity of roles into their conflict.

Key words: sex, gender, gender relations

APSTRAKT Tek od 60-ih godina 20. stoljeća sa pojavom feminističkog pokreta i već iskristalisanog feminističkog promišljanja koji je obuhvatao različite predstavnice iz oblasti sociologije, antropologije, psihologije i drugih naučnih disciplina, o ženskom pitanju pišu, govore te tako i neposrednije djeluju same žene. Sve do tada, u dijelovima širih teorijskih elaboracija gdje se uzgredno spominju žene, primjenjivan je konvencionalan i nekritičan pristup, iako je i tada, kao i

danas, njihova uloga u društvu bila prepoznatljiva. U tim efemernim osvrtima na ulogu i društvenu poziciju žena dominiralo je opredjeljenje da je porodica, kao osnov ukupne socijalne stabilnosti, onaj društveni okvir koji je namijenjen ženi. Sve što se nalazi u „vanjskoj sferi“ treba da ostane nespoznatljivo i neuhvatljivo za žene, jer bi se u suprotnom značajno destabilizovala porodična stabilnost. Međutim, jasno je bilo i tada, kao i danas, da se stvarna priznanja nalaze u širem društvenom okviru – novac, moć, uticaj, status, sloboda, mogućnosti napredovanja i sl. – dakle u javnoj sferi, a ne privatnoj/porodičnoj sferi. Mnogi teoretičari, kao zagovornici tzv. „biogramatike“ ili djelovanja bioloških faktora, nalazili su opravdanje za ovakvu rapodjelu društvenih uloga između muškaraca i žena.

Shvatanje „pola“ kao kategorije koja je u svojoj osnovi ne samo biološki odredljiva nego i u cjelini determinisana biološkim nejednakostima/različitostima, dugo je dominiralo u istoriji konzervativnog promišljanja o društvenim ulogama i podjeli rada u cjelini.

Sljedbenici ovakvog tumačenja „polova“ smatrali su da je i podjela rada prema biogramatici polova prirodna. Prema tim mišljenjima svaki pokušaj narušavanja „biogramatike“-promjenom društvenog statusa žena i muškaraca, značio bi djelovanje „protiv prirode“.

Danas u modernim društvima brojna pitanja vezana za rodne odnose čine sastavni i značajan dio uređenja ukupnih društvenih odnosa. Naime, postaje jasno da podjela rada kao najdjelotvorniji način da se društvo organizuje, odnosno stabilizuje, mora da prati ontologiju roda. Upravo slijedeći i uvažavajući ontološki pristup u poimanju roda i rodnih odnosa može se očekivati progresivno i humano povezivanje prirodno različitih sfera rada uz istovremeno otklanjanje uslova da se prirodna različitost uloga pretvori u njihov konflikt.

Gljučne riječi: pol, rod, rodni odnosi.

Promišljanje o društvenoj poziciji žena danas pruža ogromne mogućnosti sagledavanja brojnih aspekata, objektivnih i subjektivnih činilaca koji uslovljavaju prepoznatljivu sliku žena u savremenom svijetu. Istovremeno ono pruža mogućnost upotpunjavanja novim naučnim saznanjima ukupne socio-teorijske matrice istraživanja ovog fenomena u novim uslovima savremenog društva. Ako se sa uvažavanjem prihvati objektivni pokazatelj da danas u svijetu, i u većini pojedinačnih društava, polovinu populacije predstavljaju žene, onda se s pravom pitamo kakva je danas njihova društvena uloga i značaj. Jesu li danas približno prepoznatljive i vidljive kao što to ukazuje pomenuti svjetski populacioni trend. Bez pretenzija pronalaženja konačnog odgovora, želimo da ukažemo na značaj elaboracije (razumijevanja i objašnjavanja) ovog društvenog fenomena sa sociološkog aspekta.

Treba reći da u povijesti razvoja socijalne misli – od Platona i Aristotela sve do polovine prošlog vijeka, gotovo da socijalna misao nije iznjedrila ni jednu teoretičarku koja bi se bavila socijalnim pitanjima, a posebno ne društvenom pozicijom žena¹. To se nije bitnije promijenilo ni nakon konstituisanja sociologije kao posebne naučne discipline², već su o brojnim društvenim fenomenima, kao i o sporadičnoj ulozi žena, uglavnom pisali muškarci. Tek od 60-ih godina 20. stoljeća sa pojavom feminističkog pokreta i već iskristalisanog

¹ Mada se neki pojedinačni radovi javljaju još u 1600-im godinama, ne može se govoriti o naučno utemeljenim teorijskim pristupima izučavanja društvene pozicije žena.

² Period 1890–1920. god. jeste period kada se konstituiše sociologija kao profesionalna akademska disciplina i kada nastupa tzv. druga faza snažnijeg prodora feminističkog promišljanja i djelovanja.

feminističkog promišljanja koji obuhvata najrazličitije predstavnice iz oblasti sociologije, antropologije, psihologije i drugih naučnih disciplina, o ženskom pitanju pišu, govore te tako i neposrednije djeluju same žene. Sve do tog perioda u viševjekovnoj povijesti razvoja socijalne misli samo iz „muškog pera“ (efemerno i veoma rijetko) mogli smo saznati ponešto o ženama i njihovom mjestu u društvu. Može se reći da teoretičari tog perioda gotovo da i nisu bili zainteresirani za pitanja roda kao društvenog fenomena unutar konkretnog socijalnog poretka. Čak i u dijelovima širih teorijskih elaboracija gdje se uzgredno spominju žene (primjer Dirkemove analize samoubistava ali i prije njega) primjenjivan je konvencionalan i nekritičan pristup, iako je i tada, kao i danas, njihova uloga u društvu bila prepoznatljiva. Žena je dominantno prikazivana kroz jedan izrazito marginalizovan model, koji je često prerastao i u podanički model. Treba li uopšte podsjećati da su mnogi socijalni teoretičari nalazili svojevrsno mitološko opravdanje takvog istorijskog položaja žena, nerijetko pozivajući se i na religijske autoritete, te kroz religijski utemeljenu sliku žena, gradili vlastiti stav. Upravo iznoseći teze o inferiornom položaju žena u društvu ali sa uporištem u svetim spisima, Michael Haralambos ističe da „*žene rađaju djecu; žene su majke i supruge, žene kuhaju, krpaju, šiju i peru; one se brinu za muškarce i pokoravaju se muškom autoritetu; one su uglavnom isključene iz zanimanja visokog statusa i položaja moći*“ (podvukla S. V.), kada i navodi slijedeću religijsku poruku:

“Tebi ću mnogo muke zadati kad zatrudniš, s mukama ćeš djecu rađati, i volja će tvoja stajati pod vlašću muža tvojega i on će ti biti gospodar”³
(podvukla S. V).

Povijesno je trajanje ove poruke i iskustva, jer se gotovo ništa nije promijenilo ni u razvoju modernih društava, možda samo konceptualno, ali ne i stvarno. I danas je dominantna pozicija i uloga žena unutar porodične strukture, koja je značajnim dijelom inkompatibilna njenom ispoljavanju u javnoj sferi, gdje je pozicioniran muškarac sa svojim uticajem i moći. Stvarna priznanja u društvenom okviru – novac, moć, uticaj, status, sloboda, mogućnosti napredovanja i sl. – nalaze se prevashodno u javnoj sferi, a ne porodičnoj. Otuda je u navedenoj religijskoj poruci sadržan je izrazito diskriminirajući odnos prema ženama jer afirmiše takav status žena koji je iskazan kroz njenu neslobodu, bez mogućnosti vlastite odluke, pod snažnim uticajem muža koji ne samo da simbolizuje nego iskazuje moć **gospodarenja i vlasti nad ženom**, kao robom. I pored uvažavanja porijekla i vremena nastajanja ove ili sličnih poruka, nepobitno je da je humanizacija rodni odnosa nezamisliva bez slobode razvoja čovjeka (i žena i muškaraca) i društva u cjelini. Naznačene dvije korelacije ostvarivanja slobode u svojoj integritarnosti i komplementarnosti predstavljaju osnov bez kojeg je nemoguće zamisliti, a pogotovo ostvariti svojevrsnu evoluciju roda i rodni odnosa u cjelini. Zanemarivanje ove pretpostavke vodilo bi i vodi različitim vidovima formalizovanja ovih temeljnih društvenih odnosa.

³ Poruka koju je Gospod Bog uputio u Prvoj knjizi Mojsijevoj, prema Haralambos M. i Heald R., Uvod u sociologiju, Globus Zagreb, 1989, str. 355.

Upravo je to na neki način i uslovalo pojavu organizovanog prodora ženskog aktivizma u pokušaju ne samo drugačijeg tumačenja „pola“, „roda“ i „rodnih odnosa“, što na određeni način predstavlja osnov za promijenjenu poziciju žena u savremenoj društvenoj stvarnosti, nego još više da se afirmiše jedan novi teorijski pristup u izučavanju društvenog života sa ženskog stajališta.

Različitost pristupa u tumačenju pola, roda i rodnih odnosa ne umanjuje značajnost izučavanja ovih, ali i drugih pitanja (donedavno isključivo vezanih za feministički pokret) u okviru sociologijske teorije, naprotiv, to je svojevrsna potvrda njihove sadržajne kompleksnosti, ali i zahtjevnosti primjene interdisciplinarnog pristupa u njihovom izučavanju.

Shvatanje „pola“ dugo je bilo u svojoj osnovi biološki odredljivo, naročito u kontekstu konzervativnog razmišljanja o razlikama između rodova. Da postoje i danas vrlo oprečna tumačenja u okviru sociološke teorije pokazuju savremeni sociolozi Lionel Tiger (Lajonel Tajger) i Robin Fox (Robin Foks) koji tvrde da se odgovor na brojna pitanja društvene uloge žena danas, nalaze u ranom periodu ljudske evolucije, u tzv. ljudskoj „*biogramatici*“⁴. Ona se kod muškaraca odlikuje povećanom agresivnošću i sklonostima ka dominaciji, dok je kod žena određena njihovom reproduktivnom i emocionalnom komponentom. Sljedbenici ovakvog tumačenja „polova“ smatraju da je i podjela rada prema biogramatici polova prirodna, te shodno takvom tumačenju svaki pokušaj narušavanja promjenom društvenog statusa žena i muškaraca, značio bi dje-lovanje „*protiv prirode*“.

Georg Peter Murdock (Džordž Piter Murdok) doprinosi konzervaciji stanja svojim shvatanjem bioloških različitosti kao determinirajućih u određivanju rodnih uloga muškaraca i žena. On umjesto „biogramatike“ uvodi kategoriju bioloških razlika između muškaraca i žena koje uzima kao osnovu podjele rada prema polu, slično kao što je to tumačio Talkolt Parsons.

Međutim, sa ovim i sličnim tezama o osnovama podjele rada prema polu kao što je „biogramatika“ ili *biološke razlike*, ne slažu se mnogi teoretičari. Marginalizacija žene (institucionalna i sadržajna) spram centara društvene moći i njeno prevashodno situiranje u porodicu, iniciralo je i Margaret Mead (Margaret Mid) da utvrdi da je to bilo motivisano željom da žena ostane izolovana i onemogućena u spoznaji vanjskog svijeta, kako bi se lakše uspostavila vlast nad njom od strane muškaraca. Za Margaret Mid kao da nema dilema jer je po njenom mišljenju jedina prihvatljiva i dokazana prirodna razlika između muškaraca i žena – reproduktivna funkcija koju imaju žene. Sa tako eksplicitno izraženim stavom M. Mid slaže se i sociopsihološkinja Ler-Sofronić potencirajući njeno odbijanje o stvarnom djelovanju bioloških razlika na podjelu rada u društvu. Prema njenom shvatanju biološke razlike su, posmatrane u kontekstu podjele rada, ne samo prirodno nepostojeće, nego su kako navodi M. Mid, rezultat samo „*kulturne elaboracije*“⁵.

⁴ Ritzer Georg, *Suvremena sociologijska teorija*, Globus, Zagreb, 1997, str. 310.

⁵ Ler-Sofronić Nada, *Ka istini o ženi*, „Pregled“, 1977, str. 3.

Neophodno je u ovom dijelu elaboracije različitih tumačenja pojmova „pol“ i „rod“ ukazati i na feminističko stajalište Alice Rossi (Alis Rosi), koje je blisko opredjeljenju M. Mid jer i Rosijeva smatra da upravo socio-kulturni obrasci omogućavaju svakom rodu da biološki date razlike muškaraca i žena kompenzira procesom socijalnog učenja društvenih uloga. Isto polazište ima i Ann Oakly (En Oukli), britanska sociološkinja, koja takođe smatra da razlike u društvenim ulogama nisu rezultat bioloških razlika, nego proizvod određene kulture, proizvod učenja određenih ženskih, odnosno muških uloga u društvu. Ona je posebno bila inspirisana potpuno drugačijim pristupom koji je imao Murdok te i svoje teorijsko objašnjenje razlika „pola“ i „roda“ temelji na kritici Murdokove teze o univerzalnosti podjele rada prema polu. U tom kontekstu, ilustrujući to nekim primjerima unutar modenih društava gdje žene imaju isto-vjetne uloge kao i muškarci (u oružanim snagama u pojedinim zemljama i sl.) Oukli zaključuje da, i pored specifičnih bioloških osobina oba „pola“, društvena podjela uloga („rod“) prvenstveno je kulturno a ne biološki uslovljena.

Na kraju ovog samo djelomičnog prikaza različitih pristupa u tumačenju ključnih pojmova koji služe odslikavanju društvenog položaja žena, čini se da „polovi nijesu stvoreni u znaku suprotstavljenosti, već u značenju i sa smislom održavanja ravnoteže i evolutivno-progresivnog razvoja ljudskog roda“⁶ te da bi u tom kontekstu svaka pojedinačna društvena kultura trebalo da razvija takav obrazac učenja socijalnih uloga oba pola.

Zato i ne čudi što feministički pokret postavlja i rasvjetljava mnoga pitanja koja se tiču društvenog položaja žena, a što je, u krajnjoj instanci, rezultat (ne)djelovanja sociokulturnog uticaja pojedinih društava. Samo neka od tih pitanja jesu:

- pitanje biološke potčinjenosti žena, što podrazumijeva njeno situiranje prevashodno (ili jedino) u okvire porodičnog sistema i uspostavljanja različitih odnosa koji žene dovode u stanje neravnopravnosti (kroz nasilne oblike dominacije – fizičkog zlostavljanja, muške seksualnosti i sl.). Osim ovoga, značajnije je da se kao posljedica biološke potčinjenosti žena unutar porodice afirmiše model biološki usmjerenih društvenih uloga žena u društvu;
- pitanje odnosa dominacije i potčinjenosti, kao javne interakcije odnosa muškaraca i žena – na radnom mjestu, u političkom djelovanju i sl. Ovi odnosi rodne nejednakosti mogu biti više ili manje otvoreni ili suptilno prikriveni ali sa jednako usmjerenim ciljem marginalizacije ili nipoštašavanja jednakih sposobnosti koje imaju i žene kao i muškarci;
- pitanje obezvrjeđivanja poslova koje žene obavljaju u porodici traje jednako dugo koliko su ti poslovi upućivani ženama kao njihova porodična zaduženja a koja ne prati i adekvatna društvena i ekonomska valorizacija. Taj rad ni danas nije društveno vrednovan, bez mogućno-

⁶ Vukićević S., Sociologija: Filozofske pretpostavke i temeljni pojmovi, Plato, Beograd, 2005, str. 62.

sti ostvarivanja penzija, a često ostaje i bez adekvatnog emotivno iskazanog priznanja ostalih članova porodice.

Čini se da i aktuelizovanje ovih i drugih pitanja, posebno od strane predstavnika sociološke i feminističke teorijske orijentacije, pokazuje da je najmanje sporno da podjela rada kao najdjelotvorniji način da se društvo organizuje, odnosno stabilizuje (Habermas, Parsons) mora da prati ontologiju roda. Međutim, izraženo „tendencijsko stremljenje“, kao vanistorijsko, „*pretvorilo je prirodnu različitost uloga u njihov konflikt*“⁷. Upravo ovako vanistorijsko situiranje roda, različita situiranost žena i muškaraca u sferi rada, dovelo je do toga da umjesto progresivne i humane povezanosti prirodno različitih sfera rada, javne i privatne sfere, dominira suprotstavljen a često i konfliktan odnos. Zato s pravom prof. Vukićević naglašava da je upravo „ta suprotstavljenost osnovni uzrok „nekoherentnog identiteta žena“ i drastičnog potcjenjivanja rada žena u kući“⁸.

Ova i brojna druga pitanja nameću potrebu šire teorijske elaboracije uzroka inferiornog društvenog položaja žena. Da li je ono prirodno uslovljeno (biološki, dakle time i vječno) ili je posljedica djelovanja savim određenih istorijskih realiteta? Ako je ovo drugo, pitamo se šta nalazimo u istoriji socijalne misli kao opominjuće, a šta ostaje kao perspektiva na početku trećeg milenijuma? Da li radikalne promjene ili saznanje da je cjelina feminističkog djelovanja još jedna utopija u ukupnoj socijalno utemeljenoj misli?

Mada je fenomen socijalnih promjena vjekovima bio u fokusu brojnih teorija (od Platona, preko Dirckema, Parsonsa i dr., sve do predstavnika novije sociološke misli), one najvećim dijelom nisu podrazumijevale i promjenu stvarnog položaja žena, kao ni neku novu paradigmu njihove društvene uloge. Podsjećamo da je Talkot Parsons⁹ instituciju porodice smatrao temeljnom pretpostavkom socijalne stabilnosti. Pretpostavka njenog uspješnog funkcionisanja je, po mišljenju Parsonsa, u podjeli rada unutar porodice. Da je mislio upravo na podjelu rada prema polu, ukazuje sam Parsons insistirajući na različitim porodičnim ulogama odraslih muškaraca i žena. Upravo kroz dodijeljene uloge u porodičnoj podjeli rada, Parsons u stvari ukazuje na rodne uloge koje karakterišu sasvim različite psihosocijalne osobine muškaraca i žena: *muškarci* su imali funkciju integrirajućeg faktora porodice sa širim *vanjskim* socijalnim sistemom, te su po prirodi bili *prodorni*, *ambiciozni*, sa razvijenim osjećajem *samokontrole*, dok su *žene*, sa izrazito naglašenom *unutrašnjom* porodičnom funkcijom, po prirodi bile *osjećajne*, *blage*, *emocionalno otvorene* i sl.

Dakle, prikazivanje rodni uloga muškaraca i žena unutar strogo podijeljene privatne i javne sfere, dodjeljivanjem prostora za ispoljavanje ženskog aktivizma prevashodno u tzv. privatnoj sferi, služilo je i velikanima sociološke

⁷ Vukićević S., Sociologija: Filozofske pretpostavke i temeljni pojmovi, „Plato“ Beograd, 2005, str. 72.

⁸ Isto, str. 72.

⁹ T. Parsons i dr., Teorije o društvu, I tom, Beograd.

misli da potenciraju značaj i sposobnost predstavnika muškog roda u komunikaciji sa spoljnim svijetom. U tom spoljnjem (javnom) svijetu očigledno nije bilo ni mjesta, ni uloga namijenjenih ženama. Zašto?

Parsons je i u tom objašnjenju nekritičan, jer smatra da bi u slučaju eliminisanja prisutne dihotomije u pogledu dodijeljenih porodičnih uloga muškaraca i žena, to značilo, s jedne strane, njihovo međusobno približavanje, a s druge strane, prouzrokovalo bi njihovu konkurentnost, što bi po njegovom mišljenju vodilo ukupnoj socijalnoj nestabilnosti porodice. Ovakvo stajalište u stvari je izraz dominirajuće antirodne/antifeminističke orijentacije sociologije tog vremena, što je i prouzrokovalo da se o društvenim ulogama sa aspekta rodne ravnopravnosti unutar sociologije i ne govori sve do 60-ih godina prošlog vijeka.

Parsonsov diskriminirajući obrazac podjele rada prema polu unutar porodice nije obilježje samo tog vremena, već je riječ o široj i trajnijoj pojavi prisutnoj i danas, kako u zemljama koje se nalaze u procesima tranzicije, tako i u visoko razvijenim zapadnim zemljama. Naime, ovakav obrazac podjele rada prema polu danas prevazilazi okvire Parsonsovog stajališta vezanog za njegovo poimanje porodičnog sistema kao faktora ukupne društvene stabilizacije i dobija širi kontekst. Na različitim nivoima društvene stvarnosti prisutna je najčešće implicitna poruka o ograničenim mogućnostima participiranja žena u ukupnoj društvenoj strukturi rada. Upravo se za ovakvo stajalište kao osnov uzima naznačeni Parsonsov pristup, isticanjem postojanja sasvim različitih psihosocijalnih (dakle bioloških) osobina muškaraca i žena, koje su opredjeljujuće u ukupnoj društvenoj podjeli rada.

U tom pogledu u savremenim društvima još uvijek egzistira stereotipno prikazivanje osobina tipičnih kako za muški (hrabrost, snaga, ambicioznost i sl), tako i za ženski pol (osjećajna, brižna, nježna i sl.)¹⁰. Ne umanjujući značaj prirodno datih, dakle bioloških karakteristika muškog i ženskog pola (što i jeste jedan od pojmovno određujućih elemenata „pola“), ipak je jasno da psihosocijalne karakteristike nisu rezultat uticaja samo biološke genetike nego jednako značajnog ukupnog djelovanja sociokulturnih faktora kojima je pojedinac izložen. Ovo ističemo s namjerom da ukažemo da neka sociološka istraživanja¹¹ već upozoravaju na djelujući efekat sociokulturnih faktora, posebno u sferi vaspitno-obrazovnog sistema. Kao ilustracija: ako je u udžbenicima književnosti za osnovno obrazovanje prisutna neujednačena slika muških i ženskih likova (ne samo sa stanovišta učestalosti pojavljivanja) sa dihotomno prikazanim psihosocijalnim osobinama i na njima zasnovanim društvenim ulogama, onda postaje sasvim jasno da je to model koji obrazovni sistem prezentira/nudi mladima u formiranju vlastite percepcije i modeliranja svog neposrednog ponašanja.

Izdvojili smo primjer rodne nesenzitivnosti/neosjetljivosti prisutan u udžbenicima osnovnog obrazovanja najmanje iz dva razloga: riječ je o for-

¹⁰ Vidjeti Crawford Mary-Talking Difference. On Gender and Language, London 1995, prema Branislava Baranović, „Slika žene u udžbenicima književnosti“, Zagreb, Institut za društvena istraživanja 2000, str. 83.

¹¹ Regionalno istraživanje koje je u toku: „Rodna dimenzija udžbenika književnosti osnovne škole“.

malnom obrazovanju čija bi nastavna sredstva/udžbenici trebalo da odražavaju usvojeni sistem društvenih vrijednosti; pored toga riječ je o veoma rezistentnoj grupi (mladih ljudi) kojoj se obraćamo kroz obrazovni sistem. Dakle, suština poruke i istorijske slike o društvenoj poziciji žena s početka rada nije se bitnije izmijenila, rekli bismo da je danas samo dobila nove forma pojavnosti i trajanja.

Možda je upravo u tome jedan od razloga zašto danas sociolozi u pokušaju da objasne neke aspekte, pa i cjelovite teme o rodu, koriste samo dijelove postojećih socioloških teorija kao svoju osnovu u utemeljenju *sociologije roda*. Ova novija sociološka disciplina u fokusu svog naučnog interesovanja ima upravo proučavanje socijalno oblikovanih ženskih i muških uloga, odnosa i identiteta, po čemu se u najvećoj mjeri i razlikuje od feminističke teorije. Predstavnici feminističke teorije, u stvari, nastoje prezentirati (opisati) oblikovanje ljudskog iskustva sa pozicije žena, dok je za sociologiju roda, „rod“ samo jedna od varijabli ukupnih socijalnih odnosa i društvenih struktura. Naravno, konstituisanje i afirmisanje sociološkog problematiziranja roda i rodni odnosa muškaraca i žena ne znači umanjivanje značaja feminističkog pogleda na ove fenomene i društvene procese. Naprotiv, postoji bezbroj primjera da su upravo sociolozi roda svojim pristupom i naučnom elaboracijom značajno doprinijeli razvoju i snažnijem utemeljenju feminističke teorije. Upravo to je jedan od razloga zašto se danas sve više govori o pojavi tzv. „*feminističkog prosvjetiteljstva*“¹², koje na neki način simbolizuje brojne teorijske rasprave inicirane od strane predstavnica različitih naučnih disciplina sa ciljem promjene ukupne pozicije žena u datoj socijalnoj stvarnosti. Među njima je svakako Jessie Bernard¹³, američka sociološkinja 20. stoljeća, koja je sa pozitivističke teorijske orijentacije dala niz kvantitativnih i kritičkih istraživanja, ali je 70-ih godina prošlog stoljeća tumačeći modele ženskih uloga (karijera) potpuno napustila pozitivizam i posvetila se razvoju sociologije roda. Smatra se jednom od glavnih teoretičarki sociologije roda, a brojnim radovima iz te oblasti sociologije doprinijela je naučnom izučavanju feminizma. Sigurno je upravo uticaj J. Bernard rezultirao time da je danas, pored brojnih naučnih priloga teorijskog problematiziranja pojmova „roda“ i „polova“, sve više empirijske sociološke literature u kojoj se ove kategorije danas uključuju kao ključne varijable u istraživanja ukupnog socijalnog zbivanja.

Može se reći da je posebno na teorijskom nivou (a sve više i u realnim društvenim promjenama), ispoljavanje snažnijeg aktivizma feminističkog pokreta doprinijelo izgradnji i razvoju postojećih i novih naučnih disciplina koje su sa svoje strane, specifičnim naučnim istraživanjima, razumijevanjima i objašnjenjima ključnih fenomena (polova, rodova i rodni odnosa) doprinijeli osnaživanju zahtjeva za promjenom ukupnog položaja žena u društvu.

¹² Bernard Jessie, prema Ritzer G., *Suvremena sociološka teorija*, Globus, Zagreb, 1997, str. 307.

¹³ Isto, str. 314.

L i t e r a t u r a

1. Baranović B: Slika žene u udžbenicima književnosti, Institut za društvena istraživanja Zagreb, 2000.
2. Haralambos M. i Heald R.: Uvod u sociologiju, Globus, Zagreb 1989.
3. Ler-Sofronić N.: Ka istini o ženi, Pregled, Sarajevo 1977.
4. Parsons T. i dr.: Teorije o društvu, I tom, Beograd
5. Ritzer G.: Suvremena sociologijska teorija, Globus, Zagreb 1997.
6. Vukićević S.: Sociologija: Filozofske pretpostavke i temeljni pojmovi, Plato, Beograd, 2005.